

Δομές με *ότι* και *πως* στον προφορικό αυθόρμητο λόγο: Μια μελέτη με σώματα κειμένων

Μάνος Λαμπίδης

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ABSTRACT

Aspects of grammar have little been studied in Greek spoken discourse. This paper compares patterns with *'oti* to patterns with *pos* with the aim of identifying the role of these complementizers or grammatical markers in spoken Greek, as well as describing their function and finding similarities and differences between them. Evidence is drawn from a corpus of 45 15-minute conversations between intimates and the method is corpus-driven. Findings suggest that, in contrast to what has been suggested in previous grammatical descriptions, patterns with *'oti* are much more frequent than patterns with *pos*. In addition, both markers co-occur with the same verbs, with a few exceptions, whereas *pos* cannot be used in patterns with the definite article that nominalize the following clause. Thus, although the two markers seem to be in free variation, when they are dependent on the same verbs e.g. *pi'stevo* 'to believe', they exhibit a diverging distribution, i.e. they occur with different frequency in varying collocational frames. It is necessary to look into more data in order to understand how and why *'oti* has taken up an extensive field of use in Modern Greek to the expense of *pos*, which has been restricted to few contexts.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: γεινιαστικό ζεύγος, γραμματική, δείκτες, επιστημικά ρήματα, προφορικός λόγος, σώματα κειμένων

1. Εισαγωγή

Ο προφορικός λόγος ως φυσικό πεδίο χρήσης της γλώσσας (Thompson et al. 2015: 1) αποτελεί το κατεξοχήν αντικείμενο μελέτης της χρήσης της, καθώς μέσα σε αυτόν εμφανίζονται, διαμορφώνονται και αλλάζουν όλες οι σημασιολογικές και γραμματικές δυνατότητες του συστήματος (βλ. Halliday 1992: 62, Ewing 2005: 3). Εκκινώντας από την παραπάνω παραδοχή, ένα βασικό αίτημα της έρευνας είναι η μελέτη πτυχών της γραμματικής του προφορικού λόγου. Η γραμματική του ελληνικού προφορικού λόγου άρχισε να μελετάται μόλις την προηγούμενη δεκαετία, κυρίως από την οπτική της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων (Γούτσος 2014) και της ανάλυσης συνομιλίας (Παυλίδου & Καραφώτη 2015, Κουτούπη-Κητή & Κητής 2020). Ωστόσο, μια εκτεταμένη έρευνα των γραμματικών φαινομένων και της χρήσης των γραμματικών δεικτών έλειπε από τη βιβλιογραφία και αυτό το κενό ήρθε να καλύψει η βασική έρευνα για τα *να*, *που*, *ότι* και *πως* στο Λαμπίδης (2023).

Στο παρόν άρθρο θα αντιπαραβάλλουμε τις δομές του *ότι* με εκείνες του *πως* σε μια προσπάθεια να ανιχνεύσουμε τη χρήση τους στον προφορικό συνομιλιακό λόγο, να περιγράψουμε τη λειτουργία τους και να εντοπίσουμε ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους. Η γλωσσολογική έρευνα αντιμετωπίζει από κοινού τους δύο δείκτες (βλ. ενδεικτικά Χριστίδης 1982, Ρούσσου 2006) με δεδομένη τη δυνατότητά τους να εναλλάσσονται ελεύθερα ως συμπληρώματα ρημάτων (Holton et al. 2012). Ως απόρροια αυτής της στάσης, μια συγκριτική μελέτη για τον εντοπισμό τυχόν διαφορών, και ιδιαίτερα στον προφορικό λόγο, παρέμενε εκκρεμής.

Το *ότι* καταγράφει ιδιαίτερα συχνή χρήση στον προφορικό λόγο, ενώ το *πως* αριθμεί ελάχιστες εμφανίσεις. Επομένως, θα περιοριστούμε στην παρουσίαση των δομών του *ότι* που είναι κοινές με αυτές του *πως*, ενώ οι διαφορετικές δομές θα αναφερθούν με συντομία, καθώς μια εκτεταμένη παρουσίαση των δομών του *ότι* θα απέκλινε από το στόχο του παρόντος άρθρου και θα υπερέβαινε τον διαθέσιμο περιορισμένο χώρο.

2. Δεδομένα και μεθοδολογία

Για τις ανάγκες της έρευνας δημιουργήθηκε ένα σώμα κειμένων από αυθόρμητες καθημερινές συνομιλίες μεταξύ συγγενών, φίλων και οικείων προσώπων. Το σώμα κειμένων αριθμεί περίπου 127.000 λέξεις (συγκεκριμένα 126.812) και περιλαμβάνει 45 ηχογραφημένες συνομιλίες σε οικείες επικοινωνιακές περιστάσεις. Η ηχογράφηση πραγματοποιήθηκε από φοιτητές και φοιτήτριες του τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. (Όλοι/Όλες οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες παραχώρησαν την έγγραφη συναίνεσή τους για την αξιοποίηση των δεδομένων τους για επιστημονικούς σκοπούς). Η απομαγνητοφώνηση των συνομιλιών πραγματοποιήθηκε σε ένα τμήμα της συνολικής συνομιλίας διάρκειας 15 λεπτών (πρβλ. τα δεδομένα στο Γούτος 2014). Οι τοποθεσίες ηχογράφησης είναι συνήθως εσωτερικοί χώροι σπιτιών, αλλά και καφετέριες, μαγαζιά ή εξωτερικοί χώροι.

Η ανάλυση των δεδομένων βασίστηκε στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων (για μια εισαγωγή στα ελληνικά βλ. Γούτος & Φραγκάκη 2015) και συγκεκριμένα στην προσέγγιση που καθοδηγείται από το σώμα κειμένων (corpus-driven approach). Σύμφωνα με τη διάκριση της Tognini-Bonelli (2001), οι μελέτες που βασίζονται στα σώματα κειμένων (corpus-based) αξιοποιούν το σώμα κειμένων για τον έλεγχο ερευνητικών υποθέσεων, ενώ εκείνες που καθοδηγούνται από τα σώματα κειμένων (corpus-driven) αντιμετωπίζουν το σώμα κειμένων ως την κύρια πηγή προέλευσης της γνώσης και οι ερευνητικές υποθέσεις προκύπτουν από αυτό. Στη συγκεκριμένη μελέτη επιδιώκεται η εξέταση και ανάλυση των γραμματικών δεικτών *ότι* και *πως* από μηδενική βάση, ενώ μια σύντομη αναφορά σε ευρήματα γλωσσολογικών μελετών ή σε γραμματικές της νεοελληνικής γλώσσας θα ακολουθήσει κατά τη συζήτηση των αποτελεσμάτων.

Για την ανάγνωση και μελέτη του σώματος κειμένων αξιοποιήθηκε το πρόγραμμα AntConc (4.2.0) και πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκαν τα μεθοδολογικά εργαλεία της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων, όπως οι κατάλογοι συχνότητας (word lists) και οι συμφραστικοί πίνακες (concordances). Πιο συγκεκριμένα, οι συμφραστικοί πίνακες εμφανίζουν το σύνολο των χρήσεων κάθε τύπου στα άμεσα συμφραζόμενά του, ενώ το εύρος του συμφραστικού πίνακα ορίστηκε στις δέκα λέξεις από κάθε πλευρά της κομβικής λέξης και η διάταξη ακολούθησε την αλφαβητική σειρά των τριών πρώτων λέξεων από τα αριστερά. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε εδώ ότι πολύ συχνά ακόμα και αυτό το εύρος των είκοσι λέξεων αριστερά και δεξιά δεν ήταν επαρκές για την κατανόηση και ερμηνεία της κομβικής λέξης, με αποτέλεσμα την αναζήτηση σε ολόκληρο το κείμενο του συνολικού περικειμένου χρήσης.

3. Δομές με *ότι* και *πως*

Το *ότι* καταλαμβάνει την εικοστή τρίτη θέση στο συνολικό κατάλογο λέξεων στο σώμα κειμένων με 740 εμφανίσεις, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1. Από αυτές οι 600 εμφανίσεις έπονται ρήματος ή εξαρτώνται από αυτό. Στον αριθμό αυτό περιλαμβάνονται οι άμεσες συνάψεις του *ότι* με το ρήμα και όχι τα επαναλαμβανόμενα *ότι* σε παρατακτικές ή διαζευκτικές δομές.

Πίνακας 1. Κατάλογος συχνότητας στο σώμα κειμένων (θέσεις 20-30)

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
πολύ	20	807	45	6.363.751	1.000
ρε	21	798	41	6.292.780	0.911
στο	22	741	45	5.843.296	1.000
ότι	23	740	45	5.835.410	1.000
ο	24	718	44	5.661.925	0.978
από	25	709	45	5.590.954	1.000
σου	26	655	45	5.165.126	1.000
αλλά	27	646	45	5.094.155	1.000
σε	28	635	45	5.007.413	1.000
τόρα	29	634	45	4.999.527	1.000
όχι	30	625	45	4.928.556	1.000

Στον Πίνακα 2 παρατίθεται το σύνολο των ρημάτων που συνάπτονται με το *ότι* με τις απόλυτες συχνότητές τους.

Πίνακας 2. Συχνότητες σύναψης του *ότι* με ρήματα εξάρτησης

λέω	210
νομίζω	57
είμαι	57
πιστεύω	40
ξέρω	32
σκέφτομαι	28
θεωρώ	26
φαίνεται	15
ακούω	13
βλέπω, εννοώ/εννοείται	12
νιώθω, σημαίνει	8
θυμάμαι	7
αισθάνομαι, καταλαβαίνω	6
υποθέτω/υποτίθεται	4
αποφασίζω, δείχνω, μαθαίνω, παρατηρώ, φαντάζομαι	3
γνωρίζω, διαβάζω, ξεκαθαρίζω, ξεχνώ, προσέχω, υπόσχομαι	2
ανακαλύπτω, απαντάω, αποκαλύπτω, αρχίζω, βάζω στοίχημα, δεν έχω ιδέα, δέχομαι, δηλώνω, δικαιολογώ, εγγυώμαι, ειδοποιώ, ελπίζω, εφιστώ την προσοχή, έχουμε το καλό, έχω στο μυαλό μου, έχω συναίσθηση, έχω την εντύπωση, θυμίζω, ισχύει, κάνει μπαμ, κερδίζει στο, κρίνω, μου 'χει βγει, ξεφουρνίζω, πάει το μυαλό μου, πανικοβάλλομαι, (να πανικοβληθώ), πείθω, περιμένο, προβλέπω, προϋποθέτει, συνειδητοποιώ, φοβάμαι	1
Σύνολο	600

Επιπλέον, συναντάμε το *ότι* στην οριστικοποιημένη δομή με το ενικό ουδέτερου του οριστικού άρθρου *το ότι* (όπως στο παράδειγμα 1, που ακολουθεί), στη δομή *ότι X, X* (2) και σε συνάψεις με άλλα γραμματικά στοιχεία με τα οποία σχηματίζει παγιωμένες δομές όπως *το γεγονός ότι* (3), *όχι ότι* (4), *άλλο ότι* (5), *χώρια ότι* (6), *δηλαδή ότι* (7).

(1) <H> [...] ε:: το 'χα διαβάσει στο ίντερνετ το ότι όλα τα ρολόγια (.) που υπάρχουνε στις σκηνές (.) είναι σταματημένα στις τρεις χωρίς λόγο (.)

(2) <N> ότι κάτι έχει κάτι έχει

(3) <Δ> και πρέπει να σχολιάσουμε και το γεγονός ότι:: ο καλύτερος παίκτης της ΑΕΚ ο Λάνγκφορντ φορτώθηκε νωρίς με τρία φάουλ (.) και δεν έπαιξε σχεδόν ένα ημίχρονο

(4) <A> πολλά δεν θα γίνουν ΟΧΙ ότι εγώ κατέβαινα ΠΟΛΥ συχνά [στα Γρεβενά

(5) <M> [ναι ναι κάτσε περίμενε (.) άλλο ότι είναι κάποια υπερβολικά και άλλο να φτάσουμε στο άλλο άκρο και να μην κάνεις τίποτα (.)

(6) <X> [και χώρια ότι αν ήθελες να σου πω κάτι; εάν ήθελες κιάλας να δεις ε και λίγο παραπάνω κάποιες σπουδές ε:: θεωρητικά που 'χεις κάνει ήδη με τον Κώστα τόρα έχεις πολύ καλά γιατί αυτός είναι και δάσκαλος είναι και μαέστρος είναι ( ) πηγαίναμε μαζί κάθε [Πέμπτη

(7) <X> δηλαδή ότι αυτό που- ήταν αναίτιο ήτανε

Από την άλλη, το *πως* εμφανίζεται 14 φορές στο σώμα κειμένων της έρευνας και συνάπτεται μόνο με ρήματα, όπως γίνεται φανερό στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 3. Συχνότητα σύνταξης του *πως* με ρήματα εξάρτησης

<i>εννοώ</i>	5
<i>πιστεύω</i>	4
<i>νομίζω</i>	2
<i>επιμένω, θεωρώ, λέω</i>	1
Σύνολο	14

Για τον λόγο αυτό στη συνέχεια η σύγκριση θα επικεντρωθεί στις κοινές συνάψεις και συγκεκριμένα στα κοινά ρήματα, εξετάζοντας διεξοδικά τη χρήση τους, ενώ η παρούσα μελέτη θα ολοκληρωθεί με μια συνολική αντιπαραβολή των δύο γραμματικών δεικτών. Αρχικά θα παρουσιαστούν τα ρήματα σύνταξης με το *ότι* και στη συνέχεια με το *πως*. Η σειρά παρουσίασης των ρημάτων θα ακολουθήσει τη συχνότητα σύνταξης των ρημάτων με τον εκάστοτε γραμματικό δείκτη.

3.1. Δομές με *ότι*

Το *λέω* είναι το συχνότερο ρήμα στη σύνταξη με το *ότι* και εμφανίζει πλήθος κλιτικών τύπων, καλύπτοντας ένα μεγάλο εύρος γραμματικών χρόνων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4. Σύμφωνα με τον Λαμπίδη (2023), το ρήμα *λέω* στη δομή *λέω ότι* συνιστά ένα μεταγλωσσικό κειμενικό δείκτη με τον οποίο οι ομιλητές/ομιλήτριες:

- α) μεταφέρουν λόγια τρίτων προσώπων ή γραπτών πηγών, λόγια των ίδιων ή των συνομιλητών/συνομιλητριών τους από προηγούμενο επικοινωνιακό συμβάν,
- β) παραθέτουν λόγια προς μελλοντική συνομιλία, ή
- γ) δίνουν αποκλειστικά κειμενική λειτουργία στη δομή, παραθέτοντας σκέψεις που δεν έχουν ειπωθεί σε προγενέστερη χρονική στιγμή.

Τα παραδείγματα (8) έως (11), που ακολουθούν αντιστοιχούν στην πρώτη χρήση, το (12) στη δεύτερη και το (13) στην τρίτη.

Πίνακας 4. Συχνότητα σύναψης κλιτικών τύπων του λέω

είπε	44
λέει	24
πω	22
έλεγε	15
είπα	14
λένε, λέω	10
πεις	9
είχε πει	8
λες	6
λέγαμε, πες, πει	5
έχουν πει, λέμε	4
είχαν(ε) πει, είπαμε, είπανε	3
είχα πει, έχει πει, είπες, έλεγα έλεγες, λέτε λέγανε	2
έχουμε πει, θα πούμε	1
Σύνολο	210

(8) <A> η Νικόλ έλεγε μήπως πηγαίναμε Ματζέντα που βέβαια ΠΗγε αλλά μου είπε ότι δεν είχε καλό κόσμο ενώ είχε ωραία μουσική και γενικά τα Χριστούγεννα μου είπε ότι έχει ωραία μουσική αλλά όταν πήγε:: μου είπε ότι δεν είχε ωραίο κόσμο σε φάση ποΛΥ μικρά παιδιά

(9) <E> [φαντάσου να είσαι στο ασανσέρ όμως και να γίνει σει-
<M> δεν πας στο ασανσέρ
<E> ε [δεν το ξέρεις
<Γ> [δεν το ξέρεις
<M> καλά ισχύει ναι
<E> παιδιά δεν ξέρω κατά πόσο ισχύει διάβασα ένα άρθρο που λέει ότι θα γίνει σήμερα

(10) <A> [μου είπε αν συμπάθησα τον Άγη και του είπα ότι είναι ΑΠΙστευτο παιδί ο Άγης [ρε::

(11) <K> αλήθεια; πήγες και είδες τον Παναθηναϊκό; [και λες ότι είσαι και Ολυμπιακός

(12) <Γ> [ποια λες;
<K> =πας στον Οαέ::δ (.) στο σύμβουλο εργασί::ας
<Γ> μ ναι
<K> και να του πεις ότι είμαι δασκά::λα::

(13) <I> [...] οι περισσότεροι ΔΙΑσημοι άνθρωποι οι οποίοι έχουν ένα μπλογκ (.) ε:: έχουν αυτή τη στιγμή έχουν φτάσει σ' ένα επίπεδο:: να πληρώνονται καθημερινά (.)[...] εγώ η αλήθεια είναι ότι:: το σάιτ αυτό το έχω ξεκινήσει μόνο δυόμισι μήνες οπότε αντικειμενικά είμαι:: είναι πάρα πολύ νωρίς (.) να έχω κάποιο τέτοιο όφελος ε:: δεν θα:: πω ότι δεν με ενδιαφέρει κάτι τέτοιο αλλά:: δεν είναι αυτό το οποίο δεν είναι ΑΥΤΟΣ ο λόγος για τον οποίο ξεκίνησα να κάνω κάτι τέτοιο

Κατά την παράθεση λόγων γίνεται φανερός ο τεκμηριωτικός χαρακτήρας του ρήματος λέω, δεδομένου ότι οι ομιλητές/ομιλήτριες με αυτόν τρόπο δηλώνουν τον τρόπο απόκτησης των πληροφοριών που μεταφέρουν στη συνομιλία, καθώς και την πηγή των

πληροφοριών. Σε ορισμένες περιπτώσεις λειτουργεί μετριαστικά ή ενισχυτικά ως προς την αξιολογική κρίση της πρότασης που έπεται, ενώ ανάλογα με το περικειμενικό και συγκειμενικό πλαίσιο μπορεί να λειτουργήσει και ως στρατηγική ευγένειας, μετριάζοντας την απειλή προς το θετικό ή το αρνητικό πρόσωπο των ομιλητών/ομιλητριών.¹

Το ρήμα *νομίζω* είναι το δεύτερο σε συχνότητα ρήμα μετά το *λέω* που συντάσσεται με το *ότι*. Από τις 57 εμφανίσεις, οι 40 ανήκουν στο πρώτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτα και οι 12 στο πρώτο ενικό πρόσωπο του παρατατικού. Τα υπόλοιπα πρόσωπα, κυρίως ενικού αριθμού, έχουν μοναδικές εμφανίσεις.

Πίνακας 5. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *νομίζω*

<i>νομίζω</i>	40
<i>νόμιζα</i>	12
<i>νομίζαμε, νομίζει, νόμιζες, νόμιζαν, νόμιζε</i>	1
Σύνολο	57

Τα λεξικά (Λεξικό Τριανταφυλλίδη 1998, Μπαμπινιώτης 2002, Χαραλαμπίδης 2014) δίνουν τη σημασία «έχω τη γνώμη, έχω την άποψη, πιστεύω», καταγράφοντας το *νομίζω* ως ένα εγγενώς επιστημικό ρήμα. Η επιστημικότητά του αξιοποιείται από τους/τις ομιλητές/ομιλήτριες στη δομή *νομίζω ότι* για να σχολιάσουν την τιμή αληθείας της πρότασης που έπεται. Σε αυτή τη θέση αποκτά περισσότερο τη σημασία και τη λειτουργία επιρρήματος, καθώς, όπως φαίνεται στο παρακάτω παράδειγμα, θα μπορούσαμε να παραφράσουμε τη λειτουργία του *νομίζω* με τον εξής τρόπο: «πιθανότατα το περιεχόμενο της πρότασης X που έπεται του *ότι* είναι αληθές».

- (14) <A> γενικά είχα ακούσει καλά λόγια για Μπιγκ [Μπεν
 <E> [μ:: ((γνέφει καταφατικά))
 <A> [πάντως
 <E> πέρσι όσοι είχαν πάει είχαν πει ότι είχαν περάσει πολύ κα[λά
 <A> [γαι γιατί:: πίνεις όσο θέλεις 'ντάξει και νομίζω ότι δεν βάζει και ΤΟ::σο κόσμο όπως
 πιχί θα βάλει σε κανά Ντιστίντο και τέτοια

Το *νομίζω* δηλαδή είναι επιστημικό ρήμα με το οποίο ο/η ομιλητής/ομιλήτρια εκφράζει τον βαθμό δέσμευσής του/της ως προς την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης που έπεται.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση και η λειτουργία της άρνησης. Από τις 40 εμφανίσεις του *νομίζω ότι* η άρνηση εμφανίζεται στο συμφραστικό του περιβάλλον 13 φορές, από τις οποίες 7 φορές στην πρόταση με το *ότι* και 6 φορές πριν το *νομίζω*. Στη δεύτερη περίπτωση διαφοροποιείται η τιμή αληθείας της πρότασης με το *ότι*, ενώ το *νομίζω* διατηρεί τον επιστημικό του χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, η δομή *δεν νομίζω ότι X έχει τη σημασία «πιθανότατα το περιεχόμενο της πρότασης X που έπεται του ότι είναι ψευδές»*, όπως στο (15):

- (15) <Λ> ΝΤΑΞΕΙ η χώρα μας δεν πιστεύω ότι είναι η κατάλληλη η οποία μπορεί να προσφέρει Άσυλο και σε Άλλους ανθρώπους ΑΛΛΑ τουλάχιστον μπορεί να κάνει κάτι να τους βοηθήσει ή να τους προωθήσει σε μία άλλη χώρα [θα μου πεις όμως ποιος θα τους θέλει;

¹ Περισσότερα για τη δομή ΛΕΩ + *ότι* πρβλ. Λαμπίδης (2023: 285-304 και Γούτσος & Λαμπίδης υπό δημοσίευση).

<A> δεν νομίζω ότι τώρα έχει να κάνει με χώρα και τα λοιπά αυτοί οι άνθρωποι αυτή τη χώρα επέλεξαν ή:: έστω:: εδώ τους έφερε η τύχη η μοίρα ο θεός δεν ξέρω
 TI

Η παρουσία της άρνησης παρατηρείται σε περιβάλλοντα σύγκρισης ή διαφοροποίησης του περιεχομένου με προηγούμενες ιδέες και μπορεί να πάρει τη μορφή διαφωνίας όταν η διαφοροποίηση αφορά το περιεχόμενο των λόγων του/της συνομιλητή/συνομιλήτριας. Όταν το ρήμα βρίσκεται στο πρώτο πρόσωπο του παρελθοντικού μη συνοπτικού τύπου (*νομίζα*) διαφοροποιείται από το αντίστοιχο πρόσωπο του παροντικού μη συνοπτικού, καθώς χρησιμοποιείται με τη σημασία «είχα σχηματίσει μια γνώμη/ιδέα/αντίληψη για τον κόσμο, αλλά γνωρίζω πλέον ότι είναι ψευδής», όπως στο (16):

(16) <M> οκεί (.) αμάξι έδωσες;

<MA> το 'χω πάρει ρε

<M> α έχεις δώσει και τα δύο;

<MA> ναι ρε

<M> εγώ νόμιζα ότι έχεις πάρει μόνο το ένα

<MA> λίγο μετά έδωσα το μηχανάκι ένα μήνα μετά το 'δωσα

Ο παρελθοντικός χρόνος του ρήματος *νομίζω* επηρεάζει την τιμή αληθείας της πρότασης με το *ότι* και το περιεχόμενό της παρουσιάζεται ως ψευδές. Έτσι, στο (16) ο M είχε την εντύπωση ότι ο MA κατείχε μόνο δίπλωμα μηχανής, ενώ από τη συνομιλία γίνεται σαφές ότι έχει δίπλωμα μηχανής και δίπλωμα αυτοκινήτου.

Συμπερασματικά, οι γραμματικοί χρόνοι του ρήματος, το παρόν και το παρελθόν, αποδίδουν διαφορετικές τιμές αληθείας στις προτάσεις που έπονται, χωρίς ωστόσο να τοποθετούνται ακριβώς στους δύο πόλους της αληθειαςκής τιμής (θετικό-αρνητικό). Το *νομίζω* σχολιάζει την τιμή αληθείας της πρότασης θεωρώντας ότι είναι πιθανότατα αληθής, ενώ το *νόμιζα* σχολιάζει την τιμή αληθείας της πρότασης εκφράζοντας με βεβαιότητα ότι στο παρόν της συνομιλίας είναι ψευδής. Και στις δύο περιπτώσεις οι ομιλητές/ομιλήτριες δηλώνουν τον βαθμό της δέσμευσής τους ως προς την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*.

Το ρήμα *πιστεύω* εμφανίζεται στη δομή *πιστεύω ότι* 40 φορές, από τις οποίες οι 38 είναι σε α' ενικό πρόσωπο και ειδικότερα 36 στο α' ενικό του Ενεστώτα, ενώ από 1 φορά εμφανίζονται οι τύποι *πίστευα*, *πιστέψω*, *πιστεύεις* και *πιστεύετε*. Στο άμεσο περιβάλλον του συνάπτεται με γραμματικές λέξεις διαφορετικών κατηγοριών. Στα δεξιά συνάπτεται με το *ότι*, το οποίο είναι το γραμματικό στοιχείο ανάλυσης μας και στα αριστερά (A1 πρώτη θέση αριστερά, A2 δεύτερη κ.λπ.) συνάπτεται συχνότερα με προσωπικές αντωνυμίες, συνδέσμους, αρνητικούς δείκτες ή κειμενικούς δείκτες. Παρατηρώντας τις γραμματικές συνάψεις της δομής *πιστεύω ότι*, όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 6, διαπιστώνουμε ότι 16 φορές συνάπτεται με την προσωπική αντωνυμία *εγώ* (ποσοστό 43,2% επί του συνόλου των πρωτοπρόσωπων *πιστεύω*), από τις οποίες 15 φορές με τον ενεστωτικό τύπο και 1 φορά με τον τύπο του Παρατατικού.

Πίνακας 6. Δομικό πλαίσιο του πιστεύω

A3	A2	A1	Κομβική λέξη	Συχνότητα
	εγώ	πιστεύω	ότι	16
	δεν	πιστεύω	ότι	3
	και	πιστεύω	ότι	3
ε	εγώ	πιστεύω	ότι	2
κι	εγώ	πιστεύω	ότι	2
	εντάξει	πιστεύω	ότι	2
	κοίτα	πιστεύω	ότι	2
	γιατί	πιστεύω	ότι	1
ε	κοίτα	πιστεύω	ότι	1

Οι δομές *εγώ πιστεύω ότι*, *ε:: εγώ πιστεύω ότι*, *κι εγώ πιστεύω ότι* εμφανίζονται στην αρχική θέση των συνεισφορών. Το *εγώ*, όπως προκύπτει από την ανάλυση συνομιλίας αυθόρμητου λόγου με σώματα κειμένων, καταλαμβάνει τις αρχικές θέσεις των συνεισφορών και λειτουργεί ως μηχανισμός κατάληψης του βήματος και εστίασης της προσοχής των συνομιλητών/συνομιλητριών στις προσωπικές θέσεις του/της ομιλητή/ομιλήτριας (Γκούμα 2014). Οι λειτουργίες αυτές επιβεβαιώνονται και στα δικά μας δεδομένα, καθώς στις συγκεκριμένες περιπτώσεις το *εγώ* συνάπτεται με το *πιστεύω ότι* για να οδηγήσει σε αντιπαραβολή (συχνότερα) ή ευθυγράμμιση (με το *κι εγώ*) τα ερμηνευτικά σχήματα των ομιλητών/ομιλητριών, για την κατανόηση πτυχών του κόσμου, με αυτά των συνομιλητών/συνομιλητριών, όπως στα ακόλουθα παραδείγματα:

(17) <M> ναι ισχύει γιατί τώρα με το να πάμε άγνωστα άτομα θα είμαι ακόμα πιο:: αγχωμένη ήδη θα είμαι αγχωμένη πάνω σ' αυτό (.) εντάξει τουλάχιστον έχουμε το καλό ότι δεν θα κάνουμε διδασκαλία κάτι το οποίο εμένα με αγχώνει αν και πρέπει κάποια στιγμή να το ξεπεράσω γιατί το επάγγελμα μας αυτό είναι (.) η διδασκαλία <A> εγώ πιστεύω ότι θα ήτανε καλό να διδάξουμε κάποιες ώρες γιατί εντάξει δε διδάσκεις και πολλές μη νομίζεις μια δυο ώρες [και θα ήταν ωραίο

(18) <K> η αλήθεια είναι τι πιστεύετε; ότι ο έρωτας πρέπει να 'ναι αμοιβαίος ή όχι; <AA> ναι <M> όχι ( ) κανονικά τον έρωτα τον ζεις μόνος σου <K> κι εγώ [πιστεύω ότι είναι το συναίσθημα που βιώνεις

Στο (17) η άποψη της A *θα ήτανε καλό να διδάξουμε κάποιες ώρες* αποκλίνει από την άποψη της συνομιλήτριάς της, η οποία χαρακτηρίζει ως καλό το γεγονός ότι δεν θα διδάξουν *έχουμε το καλό ότι δεν θα κάνουμε διδασκαλία*. Στο (18) η K θέτει ένα ερώτημα κλειστού τύπου (ναι/όχι) προς τις συνομιλήτριάς της και, καθώς η δεύτερη απάντηση ευθυγραμμίζεται με την αντίληψη της K για το θέμα, παίρνει ξανά το βήμα για να εκφράσει ότι *κι εγώ [πιστεύω ότι είναι το συναίσθημα που βιώνεις*. Σε αυτά τα παραδείγματα το *πιστεύω ότι* προβάλλει την ήδη σχηματισμένη αντίληψη του/της ομιλητή/ομιλήτριας για το υπό συζήτηση θέμα και παράλληλα εκφράζει τον βαθμό δέσμευσής του/της για το αληθές αυτής της αντίληψης.

Η παρουσία της άρνησης *δεν* πριν το *πιστεύω* βρίσκεται στη δεύτερη θέση (με 3 εμφανίσεις) μαζί με το *και*, και αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης με το *ότι*. Συγκεκριμένα, στο (19) η άρνηση *δεν* οδηγεί στην αντιστροφή της σημασίας του κύριου ρήματος, αλλά σηματοδοτεί ότι το περιεχόμενο της συμπληρωματικής πρότασης είναι ψευδές. Άρα, το *ότι δε θα γράψει* μεταβάλλεται σε *ότι θα γράψει* και το *πιστεύω* δίνει τον βαθμό δέσμευσης της ομιλήτριας σε αυτόν τον ισχυρισμό.

(19) <N> και γίνουμε ρεζίλι δηλαδή θα πούνε ‘ντάξει το παιδί έχει θέμα είναι πάρα πάρα πολύ καλή εντάξει άμα συνεχίσει έτσι δε νομίζω να αντιμετωπίσουμε κανένα πρόβλημα ειλικρινά (.) ε:: με τη μικρή με τη μεγάλη μάλλον εγώ μικρή τη λέω μικρή τη βλέπω είναι ΤΟσο καλό παιδί έχει αυτούς τους προβληματισμούς αυτό το παιδί προβληματίζεται από μόνο του τόσο πολύ που όλη την ώρα το μυαλό του βρίσκεται σε ένα συνεχή προβληματισμό κι αν διαβάζω και δεν ανταποκριθώ και τώρα που διαβάζω και τελικά θα γράψω και στους βαθμούς; εγώ πιστεύω ότι θα γράψει δεν πιστεύω ότι δε θα γράψει εγώ τη βλέπω πολύ βελτιωμένη [...]

Η χρήση του *πιστεύω* σε παρελθοντικό χρόνο *πίστευα* αποκτά την ίδια λειτουργία με τον αντίστοιχο τύπο του *νομίζω*. Η παρελθοντική χρονική αναφορά συνεπάγεται την αλλαγή της τιμής αληθείας της πρότασης με το *ότι* από θετική σε αρνητική. Έτσι, στο παράδειγμα (20) το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* (το κάνουν αφού [τελειώ::σεις]), καθίσταται ψευδές στο παρόν της ομιλήτριας:

(20) <I> ΚΑΛΑ σίγουρα θα βρεις αλλά (.) ΜΗπως (.) εΓΩ πίστευα ότι το κάνουν αφού [τελειώ::σεις]

Το ρήμα *θεωρώ* εμφανίζεται 26 φορές στο σώμα κειμένων, από τις οποίες οι 21 βρίσκονται στο πρώτο ενικό πρόσωπο του Ενεστώτα. Άλλοι τρεις τύποι εμφανίζονται με ελάχιστη συχνότητα (*θεωρείς* και *θεωρούσα* 2 φορές και *θεωρούσε* 1). Οι γραμματικές συνάψεις στις οποίες συμμετέχει αποτελούνται από την προσωπική αντωνυμία *εγώ*, τους συνδέσμους *και*, *αλλά*, την άρνηση *δεν* και το επίρρημα *απλά*. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι καμία από αυτές τις δομές δεν ξεχωρίζει ως προς τη συχνότητα εμφάνισης. Εκεί που παρατηρείται διαφοροποίηση είναι μετά από μικρή παύση (.) ή επίσυρση (::).

Πίνακας 7. Δομικά σχήματα του *θεωρώ*

<i>απλά θεωρώ</i>	3
<i>εγώ θεωρώ</i>	2
<i>αλλά θεωρώ</i>	2
<i>και θεωρώ</i>	2
<i>δε θεωρώ</i>	1
<i>(.)/: θεωρώ</i>	11

Με το *θεωρώ* οι ομιλητές/ομιλήτριες εκφράζουν την άποψή τους για πρόσωπα, καταστάσεις, συμπεριφορές και ενέργειες. Είναι επίσης επιστημικό ρήμα όπως τα *νομίζω* και *πιστεύω* και δηλώνει τον βαθμό δέσμευσης των ομιλητών/ομιλητριών στην αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*. Συνήθως ακολουθεί αξιολογικό σχόλιο, του οποίου η ένταση μετριάζεται από την παρουσία του *θεωρώ*, ενώ το συνομιλιακό πλαίσιο εμφάνισης είναι αυτό της διαφωνίας ή της προβολής διαφοροποιημένης γνώμης σε σχέση με την προηγούμενη στο συγκείμενο, όπως στο (21):

(21) <ME> μου λέγανε γιατί δεν θες φαρμακευτική;
 <K> αν έχει ο πατέρας σου φαρμακείο καλό είναι
 <AA> άλλο [αυτό
 <ME> [μόνο αυτό είναι αλλά κατά τ' άλλα θεωρώ ότι (.) είσαι λίγο μπακάλης

Η άρνηση *δεν* πριν το *θεωρώ* ορίζει το περιεχόμενο της συμπληρωματικής πρότασης ως ψευδές, όπως φαίνεται στο παράδειγμα (22):

(22) <H> αυτουνού Ε τι 'χε πει ο άνθρωπος; ότι εντάξει δεν ήταν όλα με με λόγο ( )
ρε παιδί μου δε δε θεωρώ ότι όλα έχουν λόγο (.) ύπαρξης και λόγο ας πούμε:: (.) το
το κάνω έτσι γιατί:: αυτό έχω στο μυαλό μου

Το αντίστοιχο συμβαίνει με τον παρελθοντικό χρόνο του ρήματος, δεδομένου ότι ο ισχυρισμός που ακολουθεί δεν ανταποκρίνεται πλέον στην πραγματικότητα για τον/την ομιλήτη/ομιλήτρια:

(23) <K> ε:: κοίτα (.) να σου πω ( ) πέρασα τη φάση που ήμουνα κατά του γάμου
που δεν ήθελα (.) που μου έβγαине η αντίδραση ( ) ε:: θε- θεωρούσα ότι δεν υπάρχει
ένας άνθρωπος που (.) ε:: θα σου συμπεριφέρεται από την αρχή μέχρι το τέλος τέλος
καλά
[...] ε:: ξέ::ρεις (.) μετά αναθεώρησα (.) γιατί:: κατάλαβα την αξία του συντρόφου

Στο (23) η Κ αναφέρει ότι στο παρελθόν ήταν κατά του γάμου γιατί εκλάμβανε ως υποκριτική τη θετική συμπεριφορά των ανδρών στην αρχή μιας σχέσης. Στην πορεία όμως αναθεώρησε αυτήν την άποψη, με αποτέλεσμα το περιεχόμενο της συμπληρωματικής πρότασης να είναι αληθές στο παρελθόν της ομιλήτριας (*θεωρούσα*), να είναι όμως ψευδές στον παρόν της, στο χρονικό σημείο εκφώνησης.

Συνολικά, τα τρία εγγενώς επιστημικά ρήματα *νομίζω*, *πιστεύω* και *θεωρώ*, έχουν αρκετές ομοιότητες στα δεδομένα. Αρχικά, το *νομίζω* είναι το συχνότερο ρήμα από τα τρία με δύο κλιτικούς τύπους πάνω από τις δέκα εμφανίσεις. Αντίθετα, όσο μειώνεται ο ρυθμός εμφάνισης παρατηρείται ότι κυρίως βρίσκεται σε χρήση ένας κλιτικός τύπος, ενώ οι άλλοι έχουν μία ή δύο εμφανίσεις μόνο. Η μείωση της συχνότητας εμφάνισης του λεξήματος οδηγεί και σε μείωση εμφάνισης διαφορετικών κλιτικών τύπων συνολικά (βλ. Πίνακα 8).

Πίνακας 8. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων των *νομίζω*, *πιστεύω* και *θεωρώ*

NOMIZΩ	Συχνότητα	ΠΙΣΤΕΥΩ	Συχνότητα	ΘΕΩΡΩ	Συχνότητα
νομίζω	40	πιστεύω	36	θεωρώ	21
νόμιζα	12	πίστευα	1	θεωρείς	2
νομίζαμε	1	πιστέψω	1	θεωρούσα	2
νομίζει	1	πιστεύεις	1	θεωρούσε	1
νόμιζες	1	πιστεύετε	1		
νόμιζαν	1				
νόμιζε	1				

Το α' ενικό πρόσωπο Ενεστώτα είναι το συχνότερο και στα τρία ρήματα συγκεντρώνοντας σχεδόν το σύνολο των χρήσεων του λεξήματος. Το α' ενικό Παρατατικού επίσης εμφανίζεται, παρά τη διαφορά στη συχνότητα χρήσης μεταξύ του *νομίζω* (12) και των *πιστεύω* (1), *θεωρώ* (2). Τα υπόλοιπα πρόσωπα (α' πληθυντικό, β' ενικό, γ' ενικό και πληθυντικό) του *νομίζω* έχουν από μία εμφάνιση. Το ίδιο παρατηρείται για το *πιστεύω* (τα πρόσωπα του οποίου περιορίζονται στο πρώτο και δεύτερο ενικό και δεύτερο πληθυντικό), ενώ το δεύτερο ενικό Ενεστώτα του *θεωρώ* και το πρώτο ενικό Παρατατικού εμφανίζονται από δύο φορές. Όσον αφορά τους χρόνους, στον Ενεστώτα το *νομίζω* αριθμεί δύο διαφορετικούς κλιτικούς τύπους, το *πιστεύω* τρεις, και το *θεωρώ* δύο. Στον Παρατατικό καταγράφονται πέντε κλιτικοί τύποι του *νομίζω*, ένας τύπος του *πιστεύω* και δύο του *θεωρώ*. Οι υπόλοιποι χρόνοι των ρημάτων απουσιάζουν.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι και τα τρία ρήματα έχουν μια πολύ συγκεκριμένη κατανομή ως προς τον γραμματικό χρόνο και τα πρόσωπα στα οποία εμφανίζονται. Το α' ενικό πρόσωπο Ενεστώτα είναι αυτό που χρησιμοποιείται κυρίως από τους/τις ομιλητές/ομιλήτριες για να δείξουν τον βαθμό δέσμευσής τους ως προς την εγκυρότητα των ισχυρισμών τους, ενώ το α' ενικό Παρατατικού (ή τα υπόλοιπα πρόσωπα) για να αναιρέσουν το ερμηνευτικό σχήμα στο οποίο είχαν καταλήξει μέχρι κάποιο χρονικό σημείο στο παρελθόν. Στον Πίνακα 9 συνοψίζονται οι γραμματικές συνάψεις των τριών ρημάτων.

Πίνακας 9. Γραμματικές συνάψεις των *νομίζω*, *πιστεύω* και *θεωρώ*

<i>δεν νομίζω ότι</i>	6	<i>εγώ πιστεύω ότι</i>	16	<i>απλά θεωρώ ότι</i>	3
<i>εγώ νομίζω (3)/ νόμιζα (3) ότι</i>	6	<i>δεν πιστεύω ότι</i>	3	<i>εγώ θεωρώ ότι</i>	2
<i>αλλά νομίζω ότι</i>	5	<i>και πιστεύω ότι</i>	3	<i>δε θεωρώ/ θεωρούσα ότι</i>	2
<i>όχι/ναι νομίζω ότι</i>	5	<i>ε εγώ πιστεύω ότι</i>	2	<i>και θεωρώ ότι</i>	2
<i>και νομίζω ότι</i>	3	<i>κι εγώ πιστεύω ότι</i>	2	<i>αλλά θεωρώ ότι</i>	2
<i>καλά (δεν) νομίζω ότι</i>	2	<i>(ε)ντάξει πιστεύω ότι</i>	2	<i>(.)/: θεωρώ ότι</i>	8
<i>κοίτα νομίζω ότι</i>	2	<i>κοίτα πιστεύω ότι</i>	2		
<i>δεν ξέρω νομίζω ότι</i>	2	<i>αλλά 'ντάξει πιστεύω ότι</i>	2		
<i>οπότε νομίζω ότι</i>	2	<i>γιατί πιστεύω ότι</i>	1		
<i>γιατί νομίζω ότι</i>	2	<i>ε κοίτα πιστεύω ότι</i>	1		
<i>δεν ήξερα νόμιζα ότι</i>	1	<i>όχι πιστεύω ότι</i>	1		

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 9, τα τρία ρήματα συμμετέχουν σε κοινές γραμματικές συνάψεις, και συγκεκριμένα:

α) με την προσωπική αντωνυμία *εγώ* και τις παραλλαγές με το μόριο *ε* και το σύνδεσμο *και*: *(ε) (κι) εγώ + P + ότι*,

β) με την άρνηση *δεν*: *δεν + P + ότι*,

γ) με το σύνδεσμο *και*: *και + P + ότι*, και

δ) με το σύνδεσμο *αλλά*: *αλλά + P + ότι*. Η τρίτη και τέταρτη δομή θα μπορούσε να ενοποιηθεί ως: ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ + P + *ότι*.

Τέλος, μια κοινή δομή εμφανίζεται με τα *καλά*, *απλά και εντάξει + P + ότι* (ΕΠΙΡΡΗΜΑ + P + *ότι*).

Τα ρήματα *νομίζω* και *πιστεύω* έχουν επιπλέον κοινές τις δομές *γιατί + P + ότι*, *(ε) κοίτα + P + ότι*, *όχι/ναι + P + ότι*, ενώ στις δομές *οπότε + P + ότι*, *δεν ξέρω + P + ότι* εμφανίζεται μόνο το *νομίζω*. Εάν συμπεριλάβουμε τα *γιατί* και *οπότε* στην κατηγορία των συνδέσμων, τότε μειώνονται περισσότερο οι δομές που δεν είναι κοινές και για τα τρία ρήματα. Η διαφορά, ωστόσο, μεταξύ των κοινών δομών είναι στη συχνότητα χρήσης. Το ρήμα *νομίζω* χρησιμοποιείται κυρίως μετά από την άρνηση *δεν* και τα μόρια *ναι/όχι*, ενώ μετά το *εγώ* παρατηρείται τρεις φορές στον ενεστωτικό τύπο και τρεις στον παρελθοντικό. Το ρήμα *πιστεύω*, από την άλλη, δείχνει σαφή προτίμηση στη δομή *εγώ + P + ότι* με τις υπόλοιπες να εμφανίζονται σπανιότερα, ενώ το *θεωρώ*, εκ των πραγμάτων λιγότερο συχνό, δεν παρουσιάζει προτίμηση σε συγκεκριμένη δομή και οι γραμματικές του συνάψεις έχουν περίπου τον ίδιο αριθμό εμφανίσεων.

Τέλος, σημαντικές διαφορές εμφανίζονται στη θέση του επιστημικού ρήματος στο εκφώνημα, όπως μπορούμε να δούμε στον Πίνακα 10.

Πίνακας 10. Θέση στο εκφώνημα των νομίζω, πιστεύω και θεωρώ

Θέση	νομίζω	πιστεύω	θεωρώ
Αρχή συνεισφοράς 1η θέση	5	-	2
Αρχή συνεισφοράς 2η θέση	13	5	1
Αρχή συνεισφοράς 3η θέση	10	5	-
Μετά από παύση 1η θέση	3	3	5
Μετά από παύση 2η θέση	-	6	2
Μετά από παύση 3η θέση	-	2	2

Όπως φαίνεται, το ρήμα *νομίζω* εμφανίζεται κυρίως στις αρχικές θέσεις των συνεισφορών και ελάχιστα μετά από παύσεις, το ρήμα *πιστεύω* δεν διαφοροποιείται ως προς τη συχνότητα χρήσης μετά από παύσεις ή στην αρχή των εκφωνημάτων, ενώ το *θεωρώ* δείχνει σαφή προτίμηση στις θέσεις μετά από παύση.

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της συγκριτικής ανάλυσης, τα τρία ρήματα χρησιμοποιούνται σε δύο χρόνους, στον ενεστώτα και στον παρατατικό, με συχνότερη την εμφάνιση του πρώτου ενικού προσώπου του ενεστώτα. Έχουν κοινές γραμματικές συνάψεις και εμφανίζονται είτε στις αρχικές θέσεις των συνεισφορών είτε μετά από παύση. Η διαφορά τους έγκειται στη συχνότητα εμφάνισης σε κάθε κατηγορία: το ρήμα *νομίζω* είναι πιο συχνό από τα *πιστεύω* και *θεωρώ* και με περισσότερες χρήσεις του παρελθοντικού τύπου *νόμιζα*. Η δομή *εγώ πιστεύω ότι* αποτελεί τη συχνότερη γραμματική σύναψη, με δεύτερη σε σειρά συχνότητας την *δεν νομίζω ότι*, ενώ το *θεωρώ* παρουσιάζει μικρό αριθμό εμφανίσεων στις κοινές δομές. Αντιθέτως, εμφανίζεται αρκετά συχνά μετά από παύσεις, σε αντίθεση με το *νομίζω* που απαντά κυρίως στην αρχή των συνεισφορών.

Η σύναψη *εννοώ ότι* εμφανίζεται δώδεκα φορές στο σώμα κειμένων, οι οποίες κατανέμονται σε τρεις κλιτικούς τύπους, *εννοώ* (5), *εννοείται* (4) και *εννοείς* (3). Στη σύναψη αυτή το *εννοώ* λειτουργεί ως επεξηγηματικός δείκτης προηγούμενης συνεισφοράς:

(24) <Γ> πήγαμε στο μαγαζί του:: φίλου μου του XXX ( ) ε:: γινότανε στη μιάμιση (.) πανικός και επειδή το μαγαζί το έχει αλλάξει ο XXX μέσα
<Σ> τι εννοείς; διαρρύθμιση;
<Γ> ναι εννοώ ότι έχει βγάλει όλα τα τραπέζια και έχει βάλει παντού σταντ

(25) <Γ> [γιατί είναι πεθαμένες γλώσσες
<Λ> ναι αλλά δεν είναι (.) αυτό που λες τώρα είναι [απαράδεκτο
<Χ> [εννοείς ότι δεν ομιλούνται καθημερινά

Στόχος των ομιλητών/ομιλητριών είναι να διευκρινίσουν τα λεγόμενά τους και να τα καταστήσουν κατανοητά στους/στις συνομιλητές/συνομιλήτριές τους. Κατ' αυτήν την έννοια, το *εννοώ* επαναφέρει και προβάλλει ένα συγκεκριμένο τμήμα προηγούμενου εκφωνήματος, ώστε το περιεχόμενο να διατυπωθεί με σαφέστερο τρόπο. Μπορεί να ακολουθεί ως απάντηση σε αντίστοιχη ερώτηση συνομιλητή/συνομιλήτριας *τι εννοείς* (24) ή το εκφώνημα του/της συνομιλητή/συνομιλήτριας να δείχνει τη μη κατανόηση του προηγούμενου εκφωνήματος (26):

(26) <Μ> 'ντάξει είχα βάλει στο μάτι μία χόντα σε μπε εφ πεντακόσια κυβικά του τέσσερα
<ΜΑ> πολύ παλιά κοιτάς ρε φίλε::
<Μ> μα δεν είναι παλιά ρε::
<ΜΑ> όχι εννοώ ότι θα καίνε αυτά::

Επιπλέον, ο απρόσωπος τύπος *εννοείται* φανερώνει τον υψηλό βαθμό βεβαίωσης των ομιλητών/ομιλητριών για το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι*· εκφράζει δηλαδή επιστημική τροπικότητα. Αυτό συμβαίνει όταν το ρήμα της πρότασης με *ότι* βρίσκεται στο παρόν (27) ή σε κάποιον μελλοντικό ή επιστημικό χρόνο (28).

(27) <I> ωραία ε:: είπες όμως ότι έχει τελειώσει αισθητικός (.) θέλει:: σαν συνέχεια να ασχοληθεί αποκλειστικά με τα νύχια ή θέλει δηλαδή να κάνει και κάποια πράγματα με βάνιμο:: ή να ανοίξει ίσως κάποιο δικό της (.) μαγαζί:: και να καλεί κάποιες κοπέλες εκεί ή να ‘χει όντως πελάτισσες οι οποίες πηγαίνουν εκεί για μακιγιάζ ή θέλει να ασχοληθεί μόνο με νύχια;

<E> εννοείται ότι το όραμά της είναι να:: κάνει κάτι γενικότερα με την αισθητική επαγγελματικό μακιγιάζ καθαρισμό προσώπου ε μασάζ τα ΠΑΝΤΑ ό,τι αφορά την αισθητική αλλά:: πρέπει να κάνει μία αρχή (.) και:: οι καιροί μας είναι πάρα πολύ δύσκολοι έχει ψάξει δουλειά:: δεν βρίσκει εύκολα

(28) <X> [...] ο παΤΕρας μου και η μάνα του πατέρα μου η γιαγιά μου είναι λίγο πουριτανόι

<M> α είδες;

<X> αλλά:: και πιστεύω ότι αν η:: μέναν μαζί θα υπήρχε πρόβλημα αλλά αν είχα μια τόσο καλή σχέση όσο της XXX ρε και τόσο μακροχρό::νια

<M> [‘ντάξει ρε αλλά αυτό δεν μπορείς να το ξέρεις από την πρώτη στιγμή

<X> [εννοείται ότι θα μ’ αφήναν

Αντιθέτως, ο παρελθοντικός χρόνος της πρότασης με *ότι* μεταβάλλει το *εννοείται* σε δείκτη επιβεβαίωσης του περιεχομένου της, σχολιάζοντάς το ως αναμενόμενα αληθές:

(29) <X> [...] εμένα ήτανε πολύ αυστηροί μέχρι το λύκειο (.) αλλά μετά εννοείται ότι μ’ αφήνανε να κάνω πολλά πράγματα [...]

(30) <E> κανονικά το κέικ πάντοτε μισή ώρα [τόρα εννοείται ότι το κάναμε αλλά μετά να τα μαζέψουμε

Από τα τέσσερα τελευταία παραδείγματα το (27) αποτελεί απάντηση σε ερώτηση κλειστού τύπου και συγκεκριμένα η ομιλήτρια I παρατάσσει με διαζευκτικό τρόπο μια σειρά προτεινόμενων απαντήσεων από τις οποίες μία ή περισσότερες μπορεί να είναι κατάλληλες. Στην επόμενη συνεισφορά η E ξεκινά την απάντηση με το *εννοείται ότι*. Οι υπόλοιπες περιπτώσεις χρήσης της σύναψης δεν ακολουθούν έπειτα από ερώτηση.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρουσία του *αλλά* και στα τέσσερα παραδείγματα της σύναψης *εννοείται ότι*. Το *αλλά* εδώ αντιπαραβάλλει ανθρώπινες συμπεριφορές ή τρόπους θέασης των πραγμάτων στον άξονα του χρόνου, *πριν* και *μετά*. Το τμήμα του εκφωνήματος που έπεται του *αλλά* αντιστοιχεί στο *μετά* και υποδηλώνει αλλαγή της συμπεριφοράς ή του τρόπου θέασης μέσα από την ανάληψη δράσης. Η σύναψη *εννοείται ότι* μπορεί να βρίσκεται είτε στο πρώτο μέρος της αντιπαραβολής είτε στο δεύτερο, βεβαιώνοντας ή επιβεβαιώνοντας το αληθές του περιεχομένου της εκάστοτε πρότασης.

Παρότι η παρουσίαση των δομών με *ότι* ολοκληρώνεται σε αυτό το σημείο, θεωρούμε ότι έχει ήδη διαφανεί ο επιστημικός χαρακτήρας του συγκεκριμένου γραμματικού δείκτη. Οι ομιλητές/ομιλήτριες χρησιμοποιούν το *ότι* για να εισάγουν στο λόγο τους πληροφορίες τις οποίες θα σχολιάσουν ως προς το πόσο πιθανές, σίγουρες, βέβαιες, αληθείς ή πιθανώς αληθείς είναι. Ωστόσο, ο βαθμός δέσμευσης των ομιλητών/ομιλητριών ως προς την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι* επηρεάζεται και διαφοροποιείται από άλλους γλωσσικούς παράγοντες όπως οι

γραμματικοί χρόνοι, το πρόσωπο, ο αριθμός, η άρνηση, ο ερωτηματικός επιτονισμός και τον συνδυασμό τους.

3.2 Δομές με πως

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως (βλ. Πίνακα 3), στο σώμα κειμένων της έρευνας το *πως* εμφανίζεται 14 φορές και συνάπτεται με τα ρήματα *εννοώ* (5), *πιστεύω* (4), *νομίζω* (2), *επιμένω*, *θεωρώ* και *λέω* (1). Επομένως, το σύνολο των εμφανίσεων του *πως* καλύπτεται με συνάψεις από την κατηγορία του ρήματος. Συνάψεις με άλλα λεξικά ή γραμματικά στοιχεία απουσιάζουν. Οι συχνότητες σύνταξης μειώνονται σταδιακά από τις πέντε στη μία, δηλαδή δεν συγκεντρώνει ένα ρήμα το μεγαλύτερο μέρος των συνάψεων με το *πως*.

Στον Πίνακα 11 παρατίθεται το σύνολο των κλιτικών τύπων του εκάστοτε ρηματικού λεξήματος.

Πίνακας 11. Κλιτικοί τύποι των ρηματικών συνάψεων με το *πως*

Λέξημα	Κλιτικός τύπος	Συχνότητα
<i>εννοώ</i>	<i>εννοείται</i>	5
<i>πιστεύω</i>	<i>πιστεύω</i>	4
<i>νομίζω</i>	<i>νομίζω</i>	1
	<i>νόμιζα</i>	1
<i>επιμένω</i>	<i>επιμένω</i>	1
<i>λέω</i>	<i>λένε</i>	1
<i>θεωρώ</i>	<i>θεωρώ</i>	1

Η καταγραφή των κλιτικών τύπων φανερώνει ως πιο συχνό το πρώτο ενικό πρόσωπο Ενεστώτα (8 φορές), ενώ από τον λεξηματικό τύπο του *εννοώ* χρησιμοποιείται αποκλειστικά ο απρόσωπος τύπος *εννοείται*. Επίσης από το ρήμα *λέω*, χρησιμοποιείται ο ενεστωτικός τύπος του τρίτου πληθυντικού *λένε*, ενώ ο μοναδικός παρελθοντικός τύπος είναι το *νόμιζα* στον Παρατατικό.

Κοινό σημείο των παραπάνω ρημάτων είναι η επιστημικότητα *εννοείται*, *πιστεύω*, *νομίζω*, *θεωρώ* ή η χρήση τους με επιστημική σημασία *επιμένω*. Ως προς αυτό το χαρακτηριστικό διαφοροποιείται το ρήμα *λένε*. Το ρήμα *εννοείται* εκφράζει τον υψηλό βαθμό βεβαίωσης των ομιλητών/ομιλητριών για το περιεχόμενο της πρότασης με *πως*, έχει επομένως επιστημική σημασία και βεβαιώνει για το αληθές της πληροφορίας που μεταφέρεται. Το συγκεκριμένο πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζεται πιο συχνά είναι αυτό της ερώτησης–απάντησης, ή διαφορετικά, καταλαμβάνει το δεύτερο μέρος του γειτνιαστικού ζεύγους ερώτηση–απάντηση:

(31) <M> στην Αράχοβα έχει καφετέριες; πού θα μπορούμε να πάμε;
<K> εννοείται πως έχει γεμάτο καφετέριες είναι μπαρ είναι:: είναι κοσμοπολίτικο μέρος θα σου αρέσει αν πας

(32) <K> ξέρεις κανένα παίχτη να μας πεις από τον Ολυμπιακό;
<M> ΠΩΣ δεν ξέρω εννοείται πως ξέρω

Σε αυτά τα παραδείγματα παρατηρείται ότι ο/η ομιλητής/ομιλήτρια στο εκφώνημα του οποίου/της οποίας βρίσκεται η σύνταξη *εννοείται πως* επαναλαμβάνει το ρήμα με το οποίο διατύπωσε την ερώτηση ο/η συνομιλητής/συνομιλήτρια του *έχει* (31), *ξέρεις* (32), με αποτέλεσμα η επιβεβαίωση της απορίας να συνοδεύεται από γλωσσική ευθυγράμμιση των δύο εκφωνημάτων.

Ο επιβεβαιωτικός του χαρακτήρας δίνει τη δυνατότητα στους/στις ομιλητές/ομιλήτριες να επιτύχουν τη συμφωνία με προγενέστερες θέσεις των συνομιλητών/συνομιλητριών τους, όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα:

(33) <Γ> [ναι 'ντάξει (.) απλά κι αυτό ρε παιδί μου:: (.) εντάξ' είναι και λίγο:: (.) κατά κάποιο τρόπο χάσιμο χρόνου για μένα::
 <B> εδώ::;
 <Γ> ε- έτσι όπως το βλέπω 'γώ δηλαδή για τον εαυτό μ- όχι εδώ αυτό το συγκεκριμένο ( ) αλλά 'ντάξει κ- κάνω αυτό (.) τώρα να πάρω με τη σειρά όλα τα σεμινάρια και λοιπά [σε
 [...]
 <Γ> [απλά ρε παιδιά να σας πω κά::τι;
 <K> =πάω για δουλειά ρε συ (.) το βλέπω έ::τσι::
 <Γ> ναι ρε παιδί [μου ( ) εννοείται
 <B> [@@@ λέει και το παιδάκι μου μου λέει μαμά δουλεύεις
 <K> μα τι θα πεις ρε συ; ό,[τι @@@
 <Γ> [παιδιά να σας πω κάτι; οτιδήποτε και να ΚΑνεις εννοείται πως είναι δημιουργικό και::

(34) <I> [και της λέω Άννα θα το σκεφτώ δεν σου απαντάω ΜΗ ξεσηκωθείς θα το σκεφτώ
 <N> ναι
 <I> και μου λέει ωραία και μου στέλνει ένα κεφ- ε:: ένα μήνυμα
 <M> ξέρει ότι δεν την αφήνει και κανείς
 <I> εννοείται πως όχι (.) και στέλνει ένα μήνυμα ΜΕ κεφαλαία στο οποίο λέει εάν με αφήσεις σου υπόσχομαι ότι θα διαβάσω μες στο Σαββατοκύριακο ΤΟσα αρχαία όσα μου καθορίσεις εσύ ΧΩρίς να κάνω την παραμικρή βλακεία

Στο (33) οι συμμετέχοντες βρίσκονται σε διάλειμμα ενός σεμιναρίου του ΟΑΕΔ για την παρακολούθηση του οποίου λαμβάνουν ένα μικρό χρηματικό ποσό. Η Γ ευθυγραμμίζεται με την άποψη του Κ *πάω για δουλειά ρε συ (.) το βλέπω έ::τσι::*, ο οποίος αντιμετωπίζει τα σεμινάρια ως εργασιακή απασχόληση, σε μια προσπάθεια να μετριάσει τη θέση που εξέφρασε σε προγενέστερο σημείο της συνομιλίας ότι η συνεχής παρακολούθηση σεμιναρίων είναι για την ίδια χάσιμο χρόνου.

Στο (34) οι ομιλήτριες συζητούν για την Άννα, την μικρότερη αδερφή της Ι. Η Άννα, στην αφήγηση που προηγήθηκε, προσπαθούσε να πείσει την αδερφή της να της επιτρέψει μια βραδινή έξοδο, τη στιγμή που οι γονείς τους απουσίαζαν από το σπίτι για μερικές μέρες και η Ι αμφιταλαντευόταν. Από όσα έχει αναφέρει η Ι στις συνομιλήτριές της για την αδερφή της, η Μ οδηγείται στη γενίκευση *ξέρει ότι δεν την αφήνει και κανείς* σε μορφή απόφανσης. Έτσι η Ι πριν προχωρήσει στη συνέχεια της αφήγησης, που διακόπηκε από την παρεμβολή της Μ, επιβεβαιώνει τη συγκεκριμένη γενίκευση συμφωνώντας με τη Μ.

Στο (35) η Ε, καθηγήτρια που παραδίδει ιδιαίτερα μαθήματα σε παιδιά, αφηγείται στις συνομιλήτριές της τη δυσκολία που αντιμετώπισε να οργανώσει το πρόγραμμα μαθημάτων την περίοδο των Χριστουγέννων:

(35) <E> καθησυχαστεί [ρώταγα χθες τα μικρά αν μπορούμε να βρούμε μέρα και ώρα να @@@ κάποια μαθήματα (.) 'ντάξει έγινε χαμός δεν συμφωνούσαμε σε Τίποτα καμία τάξη κανένα παιδάκι
 <K> [όχι ((χαμηλόφωνα))
 <K> αλήθεια;
 <E> άλλα είχαν φροντιστήρια πάνω εκεί:: άλλα είχαν δραστηριότητες άλλα δεν μπορούσαν τους έφερα εκατό λύσεις τι μπορούμε να κάνουμε μπορούμε

Σαββατοκύριακο τους είπα μπορούμε κάποια καθημερινή Δευτέρα Τετάρτη (.) που αυτό σημαίνει θα χάνω σχολή αλλά οκεί (.) τους είπα ότι μπορώ τα Χριστούγεννα δεύτερη βδομάδα των διακοπών εννοείται πως εκεί: ((γελάκια)) άρχισαν να φωνάζουν (.) :: και τώρα απλά σημειώνω άτομα που μπορούν (.)

Η χρήση της σύναψης *εννοείται πως* στο συγκεκριμένο απόσπασμα δεν προκύπτει από την πρόθεση απάντησης ή επιβεβαίωσης προηγούμενου εκφωνήματος, αλλά αποτελεί μέρος της αξιολόγησης, η οποία είναι ενσωματωμένη στην αφήγηση (βλ. Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 96-102 για τις αφηγηματικές δομές και το δομικό σχήμα του Labov). Με αυτό η Ε σχολιάζει ως αναμενόμενο το περιεχόμενο της πρότασης με *πως*, επιβεβαιώνοντας την περικειμενική γνώση για την άρνηση των μαθητών να κάνουν μαθήματα την περίοδο των γιορτών. Συνεπώς, το ρήμα *εννοείται* στη σύναψη *εννοείται πως* εκφράζει τη δέσμευση του/της ομιλητή/ομιλήτριας για την τιμή αληθείας της πρότασης με *πως*, και συγκεκριμένα την ισχυρή βεβαίωσή του. Ταυτόχρονα, η συνολική συνεισφορά αξιοποιείται για την οργάνωση της συνομιλίας και την πραγμάτωση των γλωσσικών πράξεων της συμφωνίας και της επιβεβαίωσης προγενέστερων θέσεων ή ευρύτερης περικειμενικής γνώσης.

Το ρήμα *πιστεύω* δηλώνει τον βαθμό δέσμευσης του/της ομιλητή/ομιλήτριας για την τιμή αληθείας της πρότασης με *πως*. Στη συνέχεια παρατίθεται το σύνολο των συνάψεων, δηλαδή τα τέσσερα παραδείγματα:

(36) <A> [στη λυρική έχει πολλά μέτρα λένε βέβαια ότι έχει κάποιες σημειώσεις στο φόρουμ αλλά δεν ξέρω θα μας καλύψουν αυτές ή όχι;
<M> πιστεύω πως ναι

(37) <Γ> οι ό, τι ναι ‘ναι σχέσεις δεν σε βοηθάνε;
<K> πιστεύω πως όχι

(38) <A> α λες να ρωτήσουμε και τους δύο για να ‘μαστε πιο σίγουρες;
<M> ναι πιστεύω πως είναι καλύτερα έτσι

(39) <M> οπότε ζημιά θα πάθει αυτός τώρα;
<X> αυτός κανονικά [ναι θα τον πάει δικαστικά δε::
<M> [θα πάθει ζημιά και εκ- από τη δουλειά του θα πάθει ζημιά αφού του έκανε τέτοια:: (.) έτσι τέτοια δουλειά (.) θα έχει πρόβλημα
<X> θα πάρει σίγουρα-
<M> ποιον θα βρει [τώρα έτσι
<N> [ε:: θα πάρει κάποιον άλλον μπαμπά
<X> πιστεύω πως- σίγουρα
<M> [κάποιον άλλο να πώς
<X> [θα πάρει θα πάρει σίγουρα τα είκοσι χιλιάρικά ο άνθρωπος το πιστεύω (.) και μπορεί να διεκδικήσει και:: άλλες αποζημιώσεις

Από τα παραπάνω παραδείγματα διαπιστώνεται ότι η συγκεκριμένη σύναψη χρησιμοποιείται κυρίως στο γειτνιαστικό ζεύγος ερώτηση-απάντηση (36, 37, 38). Ειδικότερα, παρατηρείται ότι οι ερωτήσεις είναι κλειστού τύπου («ναι/όχι») και οι ομιλητές/ομιλήτριες απαντούν σύντομα, επιλέγοντας να τροποποιήσουν την απάντησή τους με το επιστημικό ρήμα *πιστεύω*. Σε διαφορετικό συγκεκριμένο πλαίσιο απαντά η τέταρτη χρήση της σύναψης (39), όπου ο ομιλητής X εκφράζει την πεποίθησή του ότι το άτομο για το οποίο συζητούν, και το οποίο απολύθηκε άδικα από τη δουλειά του, θα λάβει την αποζημίωση που δικαιούται. Η σύναψη *πιστεύω πως* βρίσκεται στην αρχή της συνεισφοράς, χωρίς την παρουσία άλλων γραμματικών στοιχείων σε προγενέστερη θέση,

ενώ μεταξύ του *πως* και του περιεχομένου του (το οποίο συνεχίζεται σε επόμενο εκφώνημα) παρεμβάλλεται το επιστημικό επίρρημα *σίγουρα*, ενισχύοντας τον βαθμό δέσμευσης που εκφράζει το *πιστεύω*. Συνεπώς, παρά τον μικρό αριθμό παραδειγμάτων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η συγκεκριμένη δομή επιλέγεται από τους/τις ομιλητές/ομιλήτριες για την απάντηση σε ολικής αγνοίας ερωτήσεις, με στόχο να μετριάσουν τον απόλυτο χαρακτήρα των μορίων *ναι/όχι*.

Το ρήμα *νομίζω* στη σύνταξη *νομίζω πως* εκφράζει τον βαθμό δέσμευσης του/της ομιλητή/ομιλήτριας προς την αλήθεια του περιεχόμενου της πρότασης με *πως*. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι το παράδειγμα με τον ενεστωτικό τύπο (40) παραπέμπει στα παραδείγματα (31), (32) παραπάνω, ενώ θυμίζει πιο γενικά τις περιπτώσεις των γειτνιαστικών ζευγών.

(40) <A> μάλιστα τελοσπάντων ε:: τελικά:: τελευταίο χρόνο εμείς έχουμε πτυχιακή ή όχι;
 <M> νομίζω πως έχουμε νομίζω πάντα υπάρχει μια πτυχιακή εργασία (.) αλλά δεν είναι και σίγουρο νομίζω ότι δεν είναι προαιρετική είναι υποχρεωτική

Ειδικότερα, η Μ απαντά στην ερώτηση κλειστού τύπου της Α, επαναλαμβάνοντας το ρήμα της συνομιλήτριας της *έχουμε πτυχιακή ή όχι*; - *νομίζω πως έχουμε*: Διαφορετική χρήση παρατηρούμε στο παράδειγμα (41). Εδώ οι ομιλήτριες αναφέρονται στο διάστημα της μιας εβδομάδας που θα μεσολαβούσε μεταξύ της ολοκλήρωσης των μαθημάτων στη σχολή τους και της έναρξης της εξεταστικής. Προστέθηκαν όμως έκτακτες αναπληρώσεις μαθημάτων στο συγκεκριμένο διάστημα με αποτέλεσμα η εξεταστική να ξεκινήσει χωρίς ενδιάμεσο κενό.

(41) <N> τίποτα θα πάμε κατευθείαν για να δώσουμε ( ) χωρίς κενό ( ) [υπέροχα;
 <K> [@ @ @
 <E> [δεν το πιστεύω ( ) δεν το πιστεύω εντωμεταξύ χθες
 <K> κι εμείς με τη δουλειά δεν μας βολεύει καθό::λου [αυτό
 <E> [κι εγώ νόμιζα πως θα 'χουμε αυτή την εβδομάδα κι [είχα
 <N> [όχι όχι
 <E> καθησυχαστεί

Η Ε μετά την ενημέρωση από τις συνομιλήτριες και συμφοιτήτριές της για τη νέα εξέλιξη εκφωνεί το *κι εγώ νόμιζα πως θα 'χουμε αυτή την εβδομάδα*, σχολιάζοντας το περιεχόμενο της πρότασης με *πως* ως ψευδές. Δηλαδή, η χρήση του *νόμιζα* εδώ αλλά και συνολικά της δομής δεν παρουσιάζει διαφοροποίηση από τη χρήση του κατά την εξέταση της σύνταξης με *ότι*, ενώ διαφοροποιείται από το παράδειγμα (40).

Στη συνέχεια ακολουθούν τα παραδείγματα των τριών μοναδικών συνάψεων του *πως* με το *επιμένω*, το *θεωρώ* και το *λέω*:

(42) <H> και έχει και ρε παιδί μου έχει πάρα πολλά μικρά κρυμμένα ρε παιδί μου:: κάποια πράγματα που τα κάνει χωρίς λόγο ας πούμε στο Πάλπ Φίξιον
 [...]
 <H> έχεις αυτό το πράγμα που έχει βάλει:: αυτή η:: όλη:: κουλΤΟΥρα στον κινηματογράφο και στο θέατρο αυτό το όλα πρέπει να 'χουν ένα νόημα εγώ επιμένω πως ΔΕ χρειάζεται να 'χουν νόημα κι αυτό τα κάνει πιο:: τις κάνει τις ταινίες πιο απτές δεν έχουν Όλα νόημα (.) [...]

(43) <Σ> ναι εντάξει (.) [εγώ θεωρώ ότι [ούτως ή άλλως λίγο πως είναι ( )
 <XTM> [εντάξει
 <XAP> [τελοσπάντων
 <Σ> άκου λίγο εδώ το σημαντικό (.)

(44) <M> αυτό είναι το θέμα (.) 'ντάξει μωρέ και οι καθηγητές μου λένε πως αν διαβάσω θα τα καταφέρω το ακουστικό είναι κάτι που 'ντάξει είναι πιο σίγουρο αρκεί να μπορείς να είσαι οκ συγκεντρωμένος ε θέλει και τύχη [να μην έχεις άγχος

Στο (42) το ρήμα *επιμένω* αποκτά επιστημική σημασία κατά τη σύναψή του με το *πως* εκφράζοντας το βαθμό δέσμευσης της ομιλήτριας για την αλήθεια του περιεχομένου που έπεται. Η σημασία του δηλαδή πλησιάζει εκείνη των *πιστεύω*, *νομίζω*, *θεωρώ* με την επιπλέον σημασία της επανατοποθέτησης και της αμετακίνητης θέσης ως προς τη συγκεκριμένη άποψη.

Στο (43) το *πως* εξαρτάται από το *θεωρώ* και αντιστοιχεί στη δομή με το *ότι*, κατά την οποία το *ότι* επαναλαμβάνεται μετά την προσθήκη μιας παρένθετης φράσης. Εδώ η παρένθετη φράση είναι το *ούτως ή άλλως*, ενώ ο επισχετικός δείκτης *λίγο* προβάλλεται αριστερά, παρότι είναι μέρος του περιεχομένου της πρότασης με *πως* (*εγώ θεωρώ ότι [ούτως ή άλλως πως είναι λίγο]*). Το εκφώνημα δεν ολοκληρώνεται, καθώς ο Σ διακόπτει το λόγο του, θεωρώντας μη σκόπιμο να συνεχίσει το συγκεκριμένο θέμα. Η εναλλαγή του *ότι* με το *πως* και η διαφοροποίησή με τις αντίστοιχες δομές με δύο *ότι*, είναι πιθανό να καθοδηγούνται από υποκειμενικά κριτήρια υφολογικής ποικιλίας του/της ομιλητή/ομιλήτριας.

Στο (44) η Μ με τη σύναψη *λένε πως* μεταφέρει λόγια των καθηγητών της, χρησιμοποιώντας το ρήμα *λέω* ως κειμενικό δείκτη εισαγωγής πλαγίου λόγου. Η παρουσία της προσωπικής αντωνυμίας *μου λένε πως* μεταφέρει την επιπλέον πληροφορία στους ακροατές ότι η ομιλήτρια είχε άμεση πρόσβαση στα λόγια των καθηγητών, δεδομένου ότι εκείνη ήταν η αποδέκτριά τους, παρουσιάζοντας με αυτόν τον τρόπο ως έγκυρη τη μεταφορά τους.

Τέλος, στα τέσσερα τελευταία παραδείγματα (41, 42, 43, 44) παρατηρείται η παρουσία, σε προγενέστερη θέση του ρήματος εξάρτησης, της προσωπικής αντωνυμίας α' προσώπου (*εγώ, μου*) (*κι εγώ νόμιζα, εγώ επιμένω, εγώ θεωρώ, μου λένε*) σε αντίθεση με την πλειονότητα των συνάψεων με το *πως*, όπου απουσιάζει η τοποθέτηση άλλων γραμματικών δεικτών, όπως προαναφέρθηκε.

Συνολικά, το *πως* έχει μικρή συχνότητα εμφάνισης στον προφορικό λόγο και συνάπτεται αποκλειστικά με ρήματα. Τα ρήματα αυτά είναι κυρίως επιστημικά (διαφοροποιείται το *λένε*) εκφράζοντας σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό τη δέσμευση του/της ομιλητή/ομιλήτριας προς την αλήθεια του επακόλουθου περιεχομένου. Εντοπίζεται, συνήθως, στο δεύτερο μέρος του γεινιαστικού ζεύγους ερώτηση-απάντηση, αποτελώντας την απάντηση μιας κλειστού τύπου ερώτησης. Οι απαντήσεις είναι σύντομες, με έκταση από μία έως τρεις λέξεις μετά τη σύναψη του ρήματος με το *πως* (βλ. ενδεικτικά 31, 33, 38). Σε διαφορετικά συγκεκριμένα πλαίσια, η σύναψη συνοδεύεται συνήθως από άλλα γραμματικά στοιχεία, όπως την προσωπική αντωνυμία πρώτου προσώπου *εγώ*, και η χρήση της αντιστοιχεί στη βασική λειτουργία, όπως παρουσιάστηκε στις αντίστοιχες δομές με το *ότι*. Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν υπάρχει διαφορά μεταξύ του *πως* και του *ότι* στη χρήση αυτών των συνάψεων αλλά και πιο γενικά στη χρήση μεταξύ τους, και αυτό θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

4. Συζήτηση και συμπεράσματα

Η πρώτη μεγάλη διαφορά στην ανάλυση του *ότι* και του *πως* στον προφορικό λόγο σχετίζεται με τη συχνότητα εμφάνισής τους. Οι 14 εμφανίσεις του *πως* φανερώνουν ότι το *ότι* χρησιμοποιείται 52,8 φορές πιο συχνά από αυτό. Το συγκεκριμένο εύρημα δεν επιβεβαιώνει την παρατήρηση του Τριανταφυλλίδη (1941: 396), όσον αφορά τον προφορικό λόγο, ότι «το λόγιο *ότι*, σπάνιο στην ποιητική γλώσσα, είναι και γενικά σπανιότερο από το ισοδύναμο *πως*». Παρατηρώντας το πλήθος παραδειγμάτων με *πως* κατά την εξέταση των ειδικών προτάσεων από τον Τζάρτζανο στη Νεοελληνική Σύνταξη

(βλ. Τζάρτζανος 1963, τόμος Β: 52-59), είναι πιθανό το συμπέρασμα του Τριανταφυλλίδη να προέκυψε από μια αντίστοιχη παρατήρηση. Επισημαίνουμε, ωστόσο, ότι τα παραδείγματα στη Νεοελληνική Σύνταξη έχουν αντληθεί σε μεγάλο βαθμό από τη γλώσσα της λογοτεχνίας (Τζάρτζανος 1963, τόμος Α: 10-11). Αντίστοιχη με του Τριανταφυλλίδη, αλλά πιο συγκεκριμένη (καθώς κάνει διάκριση μεταξύ γραπτού και προφορικού λόγου) είναι η πιο πρόσφατη παρατήρηση της Ρούσσου (2006: 13) ότι «το πως όμως φαίνεται να είναι λιγότερο λόγιο και να συνηθίζεται περισσότερο στον καθημερινό λόγο», η οποία επίσης δεν επιβεβαιώνεται. Από την άλλη, το συμπέρασμα του Mackridge (1990: 377) ότι το *πως* έχει περιορισμένες χρήσεις συγκριτικά με το *ότι* ευθυγραμμίζεται με τα ευρήματα της παρούσας έρευνας.

Εξετάζοντας πιο συγκεκριμένα τα ρήματα εξάρτησης που συνάπτονται με το *πως* παρατηρούμε ότι αντιστοιχούν με τα ρήματα εξάρτησης που βρίσκονται στις έντεκα πρώτες θέσεις σε συχνότητα σύναψης με το *ότι*. Το ρήμα που δεν εντοπίζουμε στις συνάψεις με το *ότι* είναι το *επιμένω*, το οποίο όμως χρησιμοποιείται με επιστημική σημασία, όπως συμβαίνει με μεγάλο μέρος των ρημάτων εξάρτησης με *ότι* (πρβλ. Λαμπίδης 2023: 357). Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο σε συχνότητα σύναψης με το *πως* είναι το ρήμα *εννοείται*, το οποίο βρίσκεται στην 11η θέση σε σειρά συχνότητας με το *ότι*. Ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζει ότι ο αριθμός εμφάνισης του κλιτικού τύπου με τον εκάστοτε γραμματικό δείκτη είναι παρόμοιος (5 εμφανίσεις με το *πως*, 4 εμφανίσεις με το *ότι*). Η σημασία και η λειτουργία του *εννοείται* δεν διαφοροποιείται και στις δύο περιπτώσεις εκφράζει υψηλό βαθμό βεβαίωσης για το περιεχόμενο της πρότασης που έπεται ή επιβεβαιώνει το αληθές του αντίστοιχου περιεχομένου. Η διαφορά που εντοπίζεται συνίσταται στο εξής: το *εννοείται πως* αποτελεί κυρίως το δεύτερο μέρος του γειτνιαστικού ζεύγους ερώτηση-απάντηση, που πραγματώνει τη γλωσσική πράξη της συμφωνίας και της επιβεβαίωσης των λεγομένων του/της συνομιλητή/συνομιλήτριας, ενώ το *εννοείται ότι* βρίσκεται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο ρητής αντιπαραβολής δύο καταστάσεων που διαφοροποιούνται στον χρονικό άξονα πριν-μετά, με δεικτικό κέντρο το χρονικό σημείο που προκύπτει από την αφήγηση ή το παρόν της συνομιλίας. Στην τελευταία αυτή περίπτωση το *εννοείται* εκφράζει τον βαθμό βεβαιότητας είτε για το πρώτο μέρος της αντιπαραβολής, είτε για το δεύτερο.

Από την άλλη το *ότι* συνάπτεται συχνότερα με το *λέω*, το οποίο έχει μοναδική εμφάνιση στις συνάψεις του *πως*. Η μοναδική αυτή εμφάνιση βρίσκεται στο γ' πρόσωπο *λένε* και αντιστοιχεί στο πιο συχνό πρόσωπο κατά τη σύναψη του ρήματος με το *ότι*. Όμοια είναι και η λειτουργία του, καθώς μεταφέρει στη συνομιλία λόγια τρίτων.

Το ρήμα *πιστεύω* είναι το δεύτερο σε συχνότητα σύναψης με το *πως* και τέταρτο με το *ότι*. Στη σύναψη με το *ότι* είχαμε παρατηρήσει ότι το σύνολο σχεδόν των συνάψεων καλύπτεται από το α' πρόσωπο ενικού του ενεστώτα (*πιστεύω ότι*). Όπως διαπιστώθηκε παραπάνω, το *πιστεύω πως* καταγράφεται σε κάθε χρήση του επίσης στο α' ενικό του ενεστώτα. Όμοια είναι και η σημασία του, ενώ διαφορετικό φαίνεται να είναι το συγκεκριμένο πλαίσιο εμφάνισης. Το *πιστεύω πως* εμφανίζεται πιο συχνά ως σύντομη απάντηση σε κλειστού τύπου ερώτηση, στην αρχή της συνεισφοράς, χωρίς την παρουσία άλλων γραμματικών δεικτών αριστερά του. Αντίθετα, το *πιστεύω ότι* συνάπτεται αριστερά με μια σειρά από γραμματικά στοιχεία όπως προσωπικές αντωνυμίες, συνδέσμους, αρνητικούς δείκτες ή κειμενικούς δείκτες (βλ. Πίνακα 9). Πιο συχνή είναι η προσωπική αντωνυμία *εγώ* με την οποία οι ομιλητές/ομιλήτριες καταλαμβάνουν τον λόγο και στρέφουν την προσοχή των συνομιλητών/συνομιλητριών στη δική τους συνεισφορά. Έτσι, κατά τη συζήτηση ενός θέματος παίρνουν τον λόγο και εκφράζουν τη δική τους άποψη, ή την αντιπαραβάλλουν με εκείνη των συνομιλητών/συνομιλητριών. Συναντάμε το *πιστεύω ότι* και σε θέση απάντησης έπειτα από ερώτηση κλειστού τύπου, όπως εντοπίζουμε το *πιστεύω πως* σε θέση προβολής μιας άποψης, χωρίς την παρουσία

προγενέστερης ερώτησης. Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι οι δύο συνάψεις, *πιστεύω ότι* και *πιστεύω πως* δεν διαφοροποιούνται ως προς τα γραμματικά και σημασιολογικά τους χαρακτηριστικά, αλλά ως προς το γραμματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζονται (γραμματικές συνάψεις) και κυριότερα ως προς τη συχνότητα εμφάνισης σε συγκεκριμένα συγκεκριμένα πλαίσια.

Αντίστοιχη είναι και η περίπτωση του *νομίζω* με μικρότερο αριθμό συχνότητας. Οι δύο πιο συχνοί κλιτικοί τύποι της σύνταξης είναι τα *νομίζω* και *νόμιζα*, όπως και στο *ότι*. Οι δύο εμφανίσεις της σύνταξης *νομίζω πως* δεν μας επιτρέπουν να οδηγηθούμε σε μια πιθανή έστω συσχέτιση μεταξύ των συγκεκριμένων συνάψεων. Για τους ίδιους λόγους δεν μπορούμε να αναφερθούμε σε διαφοροποίηση ως προς τη συχνότητα εμφάνισης σε ορισμένα συγκεκριμένα πλαίσια. Οι δύο εμφανίσεις *νομίζω πως* και *νόμιζα πως* εμφανίζονται σε συγκεκριμένα, στα οποία απαντά και το *νομίζω/νόμιζα ότι* χωρίς διαφορά στις λειτουργίες. Οι μεμονωμένες περιπτώσεις των υπόλοιπων συνάψεων με το *πως*, *θεωρώ/επιμένω πως* επίσης αδυνατούν να μας παρέχουν ικανοποιητικά στοιχεία για να προχωρήσουμε σε περαιτέρω σύγκριση με αντίστοιχες δομές με το *ότι*, πέρα από τις εμφανείς ομοιότητες της επιστημικής σημασίας και χρήσης.

Μια άλλη διαφορά μεταξύ των δύο γραμματικών δεικτών εντοπίζεται στη δυνατότητα οριστικοποίησης. Το *ότι* συντάσσεται με το οριστικό άρθρο και διαμορφώνει μια οριστικοποιημένη δομή που καταλαμβάνει συντακτικές θέσεις της πρότασης ή του εκφωνήματος, σε αντίθεση με το *πως*, η σύνταξη του οποίου με το οριστικό άρθρο *το* μεταβάλλει στον ομόηχό του ερωτηματικό δείκτη *πώς* που φέρει εμφατικό τόνο. Η αδυναμία οριστικοποίησης αφαιρεί από το *πως* τη δυνατότητα συμμετοχής και σε άλλες δομές, όπως τη σύνταξη με επιρρήματα, προθέσεις και ουσιαστικά. Αντίστοιχα μη δυνατή φαίνεται και η αντικατάσταση της δομής *ότι X, X* (π.χ. *ότι κάτι έχει κάτι έχει, *πως κάτι έχει κάτι έχει*). Παρόλα αυτά, οι δομές αυτές καταλαμβάνουν ένα μικρό μέρος από το σύνολο των συνάψεων του *ότι*, το οποίο συντάσσεται κατά κύριο λόγο με ρήματα.

Ο μικρός αριθμός των εμφανίσεων του *πως* υποδεικνύει ότι επιλέγεται από τα αντίστοιχα ρήματα που επιλέγουν το *ότι*, και ιδιαίτερα με την ίδια σημασία. Ενώ λοιπόν φαίνεται πράγματι ότι οι δύο γραμματικοί δείκτες *ότι/πως* βρίσκονται σε ελεύθερη κατανομή, παραμένει ανοιχτό το ερώτημα γιατί η χρήση του *πως* κατά τη σύνταξη με αυτά τα ρήματα είναι περιορισμένη. Τα δεδομένα μας επέτρεψαν να εντοπίσουμε ότι οι συνάψεις με όμοια ρήματα π.χ. *πιστεύω ότι/πιστεύω πως* έχουν διαφορετική κατανομή στη χρήση (διαφοροποιούνται ως προς τη συχνότητα εμφάνισης σε ξεχωριστά συγκεκριμένα πλαίσια), αδυνατούν, ωστόσο, να μας παρέχουν τα στοιχεία εκείνα που θα βοηθήσουν να απαντήσουμε στο παραπάνω ερώτημα. Είναι σαφές ότι απαιτείται εκτενέστερη ανάλυση των δύο γραμματικών δεικτών σε μια σειρά από διαφορετικά κειμενικά είδη για να διαμορφώσουμε μια πιο ολοκληρωμένη απάντηση στο ερώτημα. Αυτό που μπορούμε να διατυπώσουμε εδώ με ασφάλεια είναι ότι το *ότι έχει* καταλάβει ένα εκτενές πεδίο χρήσης στον νεοελληνικό προφορικό λόγο, περιορίζοντας το *πως* σε συγκεκριμένα συγκεκριμένα πλαίσια.

Βιβλιογραφία

- Γεωργακοπούλου, Α. & Γούτσος, Δ. 2011. *Κείμενο και επικοινωνία*. Αναθεωρημένη έκδοση. Αθήνα: Πατάκης.
- Γκούμα, Α. 2014. Η χρήση του *εγώ* στην εναλλαγή ομιλητών σε καθημερινές προφορικές συνομιλίες. Στο Δ. Γούτσος (επιμ.) *Ο προφορικός λόγος στα Ελληνικά*. Καβάλα: Σαΐτα, 33-62.
- Γούτσος, Δ. 2014. *Ο προφορικός λόγος στα Ελληνικά*. Καβάλα: Σαΐτα.
- Γούτσος, Δ. & Φραγκάκη, Γ. 2015. *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

- Γούτσος, Δ. & Λαμπίδης, Μ. υπό δημοσίευση. Διαπραγμάτευση της αληθειακότητας στον προφορικό λόγο: Οι δομές ΛΕΩ + *ότι*. Στο Α. Γιαννακίδου & Μ. Καραλή (επιμ.) *Τιμητικός τόμος για τον Σάββα Τσοχατζίδη*.
- Ewing, M. 2005. *Grammar and Inference in Conversation: Identifying Clause Structure in Spoken Javanese*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Halliday, M. A. K. 1992. Language as system and language as instance: The corpus as a theoretical construct. In J. Svartvik (ed.) *Directions in Corpus Linguistics*. Berlin: De Gruyter, 61-78.
- Holton, D., Mackridge, P. & Philipaki-Warbuton, I. 2012. *Greek. A Comprehensive Grammar*. (Revised by Vassilios Spyropoulos). London: Routledge.
- Κανάκης, Κ. 2007. *Εισαγωγή στην πραγματολογία. Γνωστικές και κοινωνικές όψεις της γλωσσικής χρήσης*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Κουτούπη-Κητή, Ε. & Κητής, Δ. 2020. Οι σύνδεσμοι ως δομές: Η περίπτωση του *αφού*. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.) *Πραγματολογικά μόρια στην ελληνική και άλλες γλώσσες*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 92-116.
- Λαμπίδης, Ε. 2023. Ζητήματα γραμματικής του προφορικού συνομιλιακού λόγου στα ελληνικά: Ανάλυση με σώματα κειμένων των *να*, *που*, *ότι/πως*. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Λεξικό Τριανταφυλλίδη 1998. *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης & Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 2002. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Mackridge, P. 1990. *Η νεοελληνική γλώσσα*. Μτφρ. Κ.Ν. Πετρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.
- Παυλίδου, Θ.-Σ. & Καραφώτη, Ε. 2015. Το αυτόνομο ερωτηματικό γιατί και οι λειτουργίες του στη γλωσσική διεπίδραση. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.) *Ελληνική γλώσσα και προφορική επικοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 81-97.
- Ρούσσου, Α. 2006. *Συμπληρωματικοί δείκτες*. Αθήνα: Πατάκης.
- Τζάρτζανος, Α. 1963. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*. 2ος τόμος. Αθήνα: ΟΕΣΒ.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1941. *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)*. Αθήνα: ΟΕΣΒ.
- Thompson, S. A., Fox, B. A. & Couper-Kuhlen, E. 2015. *Grammar in Everyday Talk: Building Responsive Actions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tognini-Bonelli, E. 2001. *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam: John Benjamins.
- Χαραλαμπίδης, Χ. (επιστημ. εποπτ.). 2014. *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Χριστίδης, Α. 1982. *Ότι/πως – που: Επιλογή δεικτών συμπληρωμάτων στα Νέα Ελληνικά. Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 2*, 113-177.